

Συμπερασματικές σκέψεις και προτάσεις

Γιώργος Μόσχος, Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη για τα Δικαιώματα του Παιδιού¹

Μάιος 2010

1. Εισαγωγή

Η συγκρότηση της Επιτροπής Μελέτης Ομάδων Ενδοσχολικής Βίας από την *Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* υπήρξε μια σημαντική ευκαιρία για την καταγραφή απόψεων, προβληματισμών και προτάσεων ειδικών επιστημόνων και εκπροσώπων φορέων που έχουν ασχοληθεί με το θέμα της βίας μεταξύ ανηλίκων.

Ο Συνήγορος του Πολίτη, με την ιδιότητά του ως Συνήγορος του Παιδιού², συμμετείχε στις εργασίες της Επιτροπής αυτής από την πρώτη στιγμή της συγκρότησής της. Στο κείμενο που ακολουθεί συνοψίζονται αφενός οι διαπιστώσεις και παρατηρήσεις του Συνηγόρου σχετικά με την εκδήλωση και αντιμετώπιση της βίας μεταξύ συνομηλίκων στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, αφετέρου δε επιχειρείται μια σύνθεση των προτάσεων της Αρχής και όσων κατατέθηκαν και συζητήθηκαν στην Επιτροπή.

2. Τα παιδιά ως υποκείμενα δικαιωμάτων

Η ανηλικότητα απολαμβάνει ειδική προστασία από το νομοθέτη και από τους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες, επειδή ακριβώς αποτελεί μια περίοδο της ζωής που το άτομο δεν έχει διαμορφώσει ακόμη επαρκώς την προσωπικότητά του, είναι ευάλωτο και επηρεάζεται ιδιαίτερα από τις ενέργειες των ενηλίκων. Η **Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού** του ΟΗΕ (ν. 2101/1992) αποτύπωσε σε ένα νομικό κείμενο παγκόσμιας αξίας ολόκληρο το φάσμα των δικαιωμάτων των ανηλίκων, σύμφωνα με τις κυρίαρχες σύγχρονες επιστημονικές και κοινωνικές αντιλήψεις και δέσμευσε τις κυβερνήσεις να λαμβάνουν διαρκώς όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη θεμελίωση και προάσπιση αυτών των δικαιωμάτων. Τα παιδιά θεωρούνται πλέον **υποκείμενα δικαιωμάτων** και σε κάθε περίπτωση που λαμβάνονται αποφάσεις για αυτά, πρέπει να εξετάζονται με προσοχή όλες οι διαστάσεις των δικαιωμάτων τους, υπό την οπτική του απόλυτου συμφέροντός τους. Η Σύμβαση καθιερώνει ένα σύνθετο τρόπο, με τον οποίο πρέπει να αντιμετωπίζονται οι ανάγκες των παιδιών, συνδυάζοντας τα μέτρα φροντίδας και προστασίας με τα μέτρα αναγνώρισης και ενίσχυσης του δικαιώματός τους για ελεύθερη έκφραση της προσωπικότητας και των απόψεών τους και τη συμμετοχή τους στη διαμόρφωση της κοινωνικής τους πραγματικότητας.

Η Σύμβαση, μεταξύ άλλων, καθιερώνει (στο άρθρο 19) την υποχρέωση των κρατών

¹ Το κείμενο αυτό έχει συνταχθεί με την συνδρομή των ειδικών επιστημόνων του Συνηγόρου του Πολίτη Μαρίας Τσάγκαρη, ψυχολόγου και Αλεξάνδρας Μοσχοπούλου, νομικού – εγκληματολόγου.

² Με το νόμο 3094/03 η Ανεξάρτητη Αρχή Συνήγορος του Πολίτη, ανέλαβε επί πλέον την αποστολή της προάσπισης και προαγωγής των δικαιωμάτων του παιδιού. Ως παιδί ορίζεται κάθε πρόσωπο που δεν έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος ηλικίας του.

μελών, που την έχουν επικυρώσει, για τη λήψη «όλων των αναγκαίων νομοθετικών, διοικητικών, κοινωνικών και εκπαιδευτικών μέτρων, προκειμένου να προστατεύσουν το παιδί από κάθε μορφή βίας, προσβολής ή βιαιοπραγιών σωματικών ή πνευματικών, εγκατάλειψης ή παραμέλησης, κακής μεταχείρισης ή εκμετάλλευσης, συμπεριλαμβανόμενης της σεξουαλικής βίας, κατά το χρόνο που βρίσκεται υπό την επιμέλεια των γονέων του ή του ενός από τους δύο, του ή των νόμιμων εκπροσώπων του ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου στο οποίο το έχουν εμπιστευθεί.»

Προσεγγίζοντας το φαινόμενο της επιθετικότητας και της βίας μεταξύ συνομηλίκων, ιδίως μέσα από την οπτική των δικαιωμάτων του παιδιού, είναι σημαντικό να γίνουν κατανοητοί οι παράγοντες που οδηγούν τα παιδιά σε αυτές τις συμπεριφορές, ώστε να γίνει ο κατάλληλος συσχετισμός με τα αναγκαία μέτρα στην κατεύθυνση της **έγκαιρης πρόληψης**.

Ένα παιδί που εκδηλώνει συστηματικά επιθετικότητα και βία, είναι πολύ πιθανό να μην έχει λάβει την αναγκαία συναισθηματική φροντίδα, ασφάλεια και την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση, να έχει υποστεί το ίδιο κακοποίηση ή παραμέληση και γενικότερα να έχει υπάρξει θύμα παραβίασης άλλων δικαιωμάτων του στην οικογένεια ή στο ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον, με αποτέλεσμα να εκδηλώνονται δυσλειτουργίες στην προσωπική του ανάπτυξη, στην συγκρότηση και διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

Από την άλλη, ένα παιδί που γίνεται συστηματικά θύμα επιθετικότητας και εκφοβισμού, συνήθως είναι περισσότερο ευάλωτο, έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση, περιορισμένη κοινωνικότητα και στοχοποιείται για διάφορους λόγους για τους οποίους διαφέρει από την πλειονότητα των συνομηλίκων του, όπως: η εμφάνιση, η καταγωγή, η φυλή, η υγεία, η οικογενειακή ή οικογενειακή ή οικονομική του κατάσταση, η συμπεριφορά, ή ο σεξουαλικός του προσανατολισμός.

Η αντιμετώπιση των παιδιών θυμάτων και θυτών ως υποκειμένων δικαιωμάτων, απαιτεί μια προσεκτική ανάλυση και θεώρηση όλων των παραγόντων που επηρέασαν την διαμόρφωση της προσωπικότητας και επηρεάζουν την συμπεριφορά τους. Σε αυτούς τους παράγοντες περιλαμβάνονται η οικογένεια, οι σχέσεις και τα βιώματα που αναπτύσσονται στους κόλπους της, οι δεσμοί με τα σημαντικά πρόσωπα στην ζωή των παιδιών, η κατανόηση και υποστήριξη τους ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες ή ικανότητές τους, ο ρυθμός της καθημερινής ζωής τους, η καθαρότητα, σταθερότητα και η ισχύς των κανόνων που τη διαπνέουν, οι συνθήκες και το περιβάλλον στο οποίο διαβιώνουν, τα πρότυπα που διέπουν την διαπαιδαγώγησή τους, τα πολιτισμικά πρότυπα που τα επηρεάζουν, ο βαθμός κοινωνικής ενσωμάτωσης ή του κοινωνικού αποκλεισμού των ίδιων ή/και των οικογενειών τους, οι εμπειρίες τους στην εκπαίδευση, ο κοινωνικός τους περίγυρος, το περιβάλλον και οι αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους τους, η διαχείριση του ελεύθερου χρόνου τους, οι επιρροές από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας και γενικότερα ένα ευρύτατο φάσμα παραγόντων, που μπορούν να έχουν από μικρό ως μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς τους.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, σημαντικότερος είναι ο ρόλος των θεσμών κοινωνικοποίησης, ιδίως της οικογένειας και του σχολείου, που ουσιαστικά αναλαμβάνουν την πολυεπίπεδη μετάδοση, εμπέδωση, πραγμάτωση και διαφύλαξη των δικαιωμάτων του παιδιού. Το δικαίωμα των παιδιών να λαμβάνουν προστασία από κάθε μορφής βία είναι **άμεσα συνδεδεμένο** με τα δικαιώματά τους στη φροντίδα, την ψυχο-σωματική τους ανάπτυξη, την υγεία, την καλλιέργεια των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους, την εκπαίδευση, την ελεύθερη έκφραση των απόψεών τους, την ενημέρωση, την ψυχαγωγία, την κοινωνική συμμετοχή, την προστασία από κάθε είδους διάκριση, κλπ.

3. Το φαινόμενο της άσκησης βίας μεταξύ ανηλίκων

Η ανάπτυξη και εκδήλωση συμπεριφορών βίας μεταξύ ανηλίκων, σε τέτοιο βαθμό, ένταση και συχνότητα, που να συνιστούν μορφές κακοποίησης, αποτελεί ένα φαινόμενο που έχει έντονα απασχολήσει τη χώρα μας τα τελευταία χρόνια. Η άσκηση βίας μεταξύ μαθητών θεωρείται ως μια μορφή «κακοποίησης», αν είναι σκόπιμη και προκαλεί ή μπορεί να προκαλέσει επιπτώσεις στη σωματική ακεραιότητα των θυμάτων (τραύματα, σωματικές βλάβες, κ.ά.) ή στον ψυχισμό τους (εκφοβισμός, άγχη, ανασφάλειες κ.ά.). Αρκετές από τις επιθετικές συμπεριφορές μεταξύ των παιδιών, δεν συνιστούν κακοποίηση και έχουν περισσότερο επιπόλαιο χαρακτήρα, αν και θα μπορούσαν να αποτελούν προστάδιο αυτής.

Η βία μεταξύ ανηλίκων μαθητών μπορεί να έχει διάφορες μορφές και να εκδηλώνεται είτε με την εμπλοκή ομάδων είτε ανάμεσα σε πρόσωπα. Μπορεί να εκδηλώνεται έντονα και να είναι εμφανής στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, είτε να είναι αφανής, σιωπηρή και βασανιστική σε βάρος των παιδιών θυμάτων, που δεν τολμούν να την φανερώσουν σε τρίτους. Επίσης, μπορεί να λαμβάνει χώρα μέσα στις αίθουσες των σχολείων, ή σε διαδρόμους – προαύλια, τουαλέτες ή εκτός των σχολικών μονάδων, σε δρόμους και πλατείες, μεταξύ μαθητών του ίδιου σχολείου ή άλλων σχολείων, αλλά και μέσω του διαδικτύου, όπου διακινούνται φωτογραφίες, βίντεο, περιπαιχτικά ή εκφοβιστικά σχόλια, ψευδείς ή αυστηρά προσωπικές πληροφορίες για την ζωή, τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα, τις προτιμήσεις, τις φιλίες και την προσωπική και οικογενειακή κατάσταση του ανήλικου στοχοποιημένου θύματος.

Τα διαθέσιμα ερευνητικά στοιχεία στην Ελλάδα, αναδεικνύουν την *διαρκώς αυξανόμενη ανασφάλεια* των παιδιών απέναντι στους συνομηλίκους τους από ότι στο παρελθόν και ότι έχουν αυξηθεί οι κακοποιητικές συμπεριφορές μεταξύ τους, ήπιας ή σοβαρότερης μορφής. Όπως φαίνεται και σε μελέτες που παρουσιάζονται στον παρόντα τόμο, όλο και περισσότερα παιδιά αναφέρουν ότι έχουν γίνει θύματα ή μάρτυρες διάφορων μορφών βίας από συνομηλίκους τους. Τα ερεθίσματα βίας στη ζωή των παιδιών έχουν πολλαπλασιασθεί (τόσο μέσω άμεσων βιωμάτων όσο και μέσω μηνυμάτων που δέχονται από την τηλεόραση, το διαδίκτυο και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια). Βέβαια, η έκταση της επιθετικότητας και βίας μεταξύ συνομηλίκων ορισμένες φορές τείνει να διογκώνεται στην κοινή γνώμη από τα ΜΜΕ, τα οποία παρουσιάζουν με ιδιαίτερη έμφαση ορισμένα περιστατικά, μεγεθύνοντας ή διαστρεβλώνοντας συχνά την πραγματική τους διάσταση, ενώ υποβαθμίζονται άλλα χαρακτηριστικά ή συμπεριφορές που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής σε σχέση με το φαινόμενο.

Κατά την εκτίμηση του Συνηγόρου του Παιδιού, που έχει δημιουργηθεί από την άμεση επαφή του με τα παιδιά και τους επαγγελματίες που εργάζονται μαζί τους και τεκμηριώνεται από τις υποθέσεις που έχει χειριστεί μέχρι σήμερα, το πρόβλημα έχει διαφορετική διάσταση από αυτή που εμφανίζεται συχνά στα μέσα μαζικής ενημέρωσης: Στην πραγματικότητα, τα παιδιά δεν απειλούνται τόσο από τη βία που προέρχεται από συνομηλίκους τους, όσο από την *αδυναμία των ενηλίκων να τους παρέχουν την απολύτως αναγκαία για την ομαλή ανάπτυξή τους παρουσία, συμμετοχή, υποστήριξη και διαπαιδαγώγηση στη ζωή τους. Παράλληλα, τα παιδιά στερούνται την απαραίτητη ασφάλεια και προστασία από κινδύνους ή απειλές, ορισμένες φορές μάλιστα οι ίδιοι οι ενήλικοι προβαίνουν σε ενέργειες που συνιστούν κακοποίηση ή σοβαρή παραμέλησή τους.*

Την Ελληνική κοινωνία έχουν απασχολήσει τα τελευταία χρόνια αρκετά περιστατικά βίας μεταξύ συνομηλίκων, στα οποία φαίνονται να δρουν οργανωμένα ομάδες ανηλίκων. Στα μέσα μαζικής ενημέρωσης αναφέρεται συχνά ο όρος «*συμμορίες ανηλίκων*», τη χρήση του οποίου ωστόσο ο Συνήγορος του Παιδιού δεν θεωρεί ενδεδειγμένη, καθώς η

έννοια της συμμορίας περιλαμβάνει το στοιχείο της σταθερής οργάνωσης ομάδας με κλειστή δομή και εγκληματικό σκοπό, κάτι που δεν συμβαίνει στην πλειονότητα των ομάδων ανηλίκων. Οι ανήλικοι έχουν την ανάγκη να υπάρχουν και να λειτουργούν ως ομάδες, ορισμένες φορές μάλιστα αναπτύσσοντας συμπεριφορές που έρχονται σε σύγκρουση με τις κοινά αποδεκτές αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας των ενηλίκων. Ωστόσο, αυτή η διαφοροποίηση, που συμβαίνει κυρίως στην εφηβεία, μπορεί να αποδοθεί κυρίως στην ανάγκη τους για απόκτηση κύρους και για δήλωση ικανότητας και αξίας, παρά στην σταθερή αναφορά τους σε παραβατικά ή εγκληματικά πρότυπα.

Οι συγκρουσιακές συμπεριφορές μεταξύ ανηλίκων αποτελούν -ως ένα βαθμό- στοιχεία της καθημερινότητάς τους και εκδηλώνονται στο πλαίσιο των κανόνων επιβίωσης που διαμορφώνονται σε κάθε κοινωνική ομάδα, και που άλλωστε έχουν υπάρξει, με διαφορετικές μορφές, σε όλες τις κοινωνίες και όλες τις εποχές. Ορισμένες συμπεριφορές ωστόσο συνιστούν ιδιαίτερες απειλές ή παραβιάσεις, για τις οποίες οι ενήλικοι έχουν ευθύνες παρέμβασης. Δυστυχώς, όμως, οι ενήλικοι (γονείς ή εκπαιδευτικοί) συχνά αγνοούν, παρερμηνεύουν ή παραβλέπουν τις συμπεριφορές παιδιών που προκαλούν σωματικό ή ψυχικό πόνο, απειλή ή εκφοβισμό σε άλλα παιδιά. Συχνά δε, όταν ενημερώνονται για αυτές τις συμπεριφορές, παρεμβαίνουν μόνο επιφανειακά ή/και κατασταλτικά, χωρίς να ακούσουν με προσοχή, να κατανοήσουν τα αίτια και τις διαστάσεις εκδήλωσής τους, ώστε να βοηθήσουν ουσιαστικά θύτες και θύματα, για την πρόληψη επανεμφάνισης τέτοιων περιστατικών, διδάσκοντας στα παιδιά τρόπους ανοχής, αποδοχής του διπλανού, ειρηνικής συνύπαρξης, αλλά και επίλυσης των διαφορών και διενέξεων τους.

Σε κάθε περίπτωση, η υιοθέτηση επιθετικών συμπεριφορών από τους ανηλίκους, αντικατοπτρίζει είτε τα **πρότυπα** των ενηλίκων του περιβάλλοντός τους, τη βία, τις διακρίσεις και την παραμέληση που τα παιδιά βιώνουν στους χώρους κοινωνικοποίησής τους (οικογένεια, σχολείο, γειτονιά, κλπ) αλλά τα πρότυπα που τους προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Θα ήταν λάθος να εστιάζει κανείς μόνο στις συμπεριφορές των ανηλίκων (το σύμπτωμα του φαινομένου της βίας), χωρίς να συνεκτιμά τις **ευθύνες των ενηλίκων**, στο επίπεδο των στάσεων, των πράξεων ή των παραλείψεών τους, αλλά και τις **επιρροές** που ασκούν τα ποικίλα **συστήματα** στην εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών των παιδιών (οικογενειακό ή σχολικό «σύστημα», περιβαλλοντική ή στεγαστική υποβάθμιση, μορφές αστυνόμευσης, κλπ)

4. Η εκδήλωση ενδοσχολικής βίας με εμπλοκή ομάδων μαθητών και ο ρόλος του σχολείου. Διαπιστώσεις και ενέργειες του Συνηγόρου του Παιδιού

Το φαινόμενο της βίας μεταξύ μαθητών εκδηλώνεται κατ' εξοχήν στο χώρο του σχολείου που αποτελεί τον κυριότερο χώρο κοινωνικοποίησης των παιδιών.

Πολλές από τις επιθετικές / βίαιες συμπεριφορές των μαθητών που ενέχουν το στοιχείο της «κακοποίησης», συχνά δεν τίθενται υπόψη των εκπαιδευτικών, καθώς συμβαίνουν εκτός του πεδίου ελέγχου τους, και οι μαθητές - θύματα ή μάρτυρες αυτών των πράξεων αποφεύγουν να τις αναφέρουν. Αυτό ακριβώς αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των συμπεριφορών αυτών, δηλαδή το ότι τα παιδιά πολύ συχνά **δεν εμπιστεύονται** τους εκπαιδευτικούς ή φοβούνται να αναφέρουν σε αυτούς πράξεις ή συμπεριφορές συνομηλίκων τους που τα θέτουν σε κίνδυνο ή προκαλούν σοβαρά προβλήματα στα ίδια ή σε συμμαθητές τους. Αποτέλεσμα αυτού είναι οι παραβατικές συμπεριφορές συχνά να επαναλαμβάνονται και ενδεχομένως να επιλύονται από τα ίδια τα παιδιά, με δικά τους μέσα, άλλοτε με την αποδοχή της επιβολής των ισχυρότερων και

άλλοτε με τη χρήση εξ ίσου βίαιων μέσων από άλλους ανηλίκους και χωρίς τη γνώση ή την παρέμβαση ενηλίκων.

Όταν οι υπεύθυνοι εκπαιδευτικοί ενημερώνονται για σχετικά περιστατικά, τις περισσότερες φορές επιβάλουν **κυρώσεις - τιμωρίες**, χωρίς να ασχοληθούν με την εξέταση των αιτιών και την κατανόηση της εκδήλωσης των συμπεριφορών, και χωρίς να επιχειρήσουν διαδικασίες διαμεσολάβησης μεταξύ των μαθητών για την επίλυση του υπάρχοντος προβλήματος ή της σύγκρουσης ανάμεσά τους.

Το μείζον ζήτημα για τα σχολεία, τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι ότι στην πλειονότητά τους δεν διαθέτουν διαδικασίες και τεχνικές εστιασμένες στην προαγωγή **της επικοινωνίας και της ελεύθερης έκφρασης** των μαθητών και στην ουσιαστική **διαχείριση των προβλημάτων** που αντιμετωπίζουν τα παιδιά στη ζωή τους, μέσα και έξω από το σχολείο.

Τα σχολεία είναι προσανατολισμένα περισσότερο στην μετάδοση γνώσεων και στην αξιολόγηση των γνωστικών ικανοτήτων των μαθητών, παρά σε αυτή της επεξεργασίας των βιωμάτων τους, της ενίσχυσης των κοινωνικών τους δεξιοτήτων και της κοινωνικής διαπαιδαγώγησής τους, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν επιτυχώς τις προκλήσεις και υπερβαίνουν τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους, παίρνοντας κατάλληλες αποφάσεις για την επίλυση συγκρούσεων ή διαφορών στις οποίες εκτίθενται. Μια αποστολή που ανήκει κατ' αρχήν στους γονείς, αλλά το σχολείο, αποσκοπώντας στην ενίσχυση της πνευματικής και της ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης των μαθητών του, καλείται να συμπληρώσει, σε συνεργασία μαζί τους, ιδίως μάλιστα στο βαθμό που διαπιστώνεται ότι οι γονείς ασκούν το ρόλο τους πλημμελώς.

Τα σχολεία στην Ελλάδα δυστυχώς δεν διαθέτουν κοινωνικές υπηρεσίες, ή δομημένη συνεργασία με τέτοιες υπηρεσίες της κοινότητας, για την προσέγγιση των οικογενειών και για την διαπίστωση των ενδεχομένων προβλημάτων που αυτές αντιμετωπίζουν. Δεν διαθέτουν επίσης ειδικούς ψυχικής υγείας για την υποστήριξη του έργου των εκπαιδευτικών και την παρέμβαση σε περιστατικά εκδήλωσης βίαιων ή άλλων προβληματικών συμπεριφορών των μαθητών με έμφαση στις πραγματικές ανάγκες τους και την ενίσχυση των ψυχο-κοινωνικών τους δεξιοτήτων. Στερούνται τέλος πολύ συχνά την απαραίτητη τεχνογνωσία και επιμόρφωση για να διαχειριστούν στους κόλπους της εκπαιδευτικής κοινότητας σοβαρά περιστατικά βίας ή, έστω, να τα παραπέμψουν κατάλληλα στους αρμόδιους φορείς, προς το συμφέρον των εμπλεκόμενων μαθητών.

Ο Συνήγορος του Παιδιού στα 7 σχεδόν χρόνια λειτουργίας του ασχολήθηκε με την σχολική βία τόσο μέσα από την εξέταση υποθέσεων και την διαμεσολάβηση για τη λήψη μέτρων προστασίας των μαθητών, όσο και μέσα από συζητήσεις με μαθητές, γονείς, εκπαιδευτικούς και άλλους επαγγελματίες και εκπροσώπους φορέων που ασχολούνται με τα παιδιά. Επίσης, ανέλαβε πρωτοβουλίες και διατύπωσε προτάσεις που σχετίζονταν άμεσα ή έμμεσα με την πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής βίας.

Στο πλαίσιο των επισκέψεών του σε σχολεία, των συναντήσεών του με περισσότερες από 300 ομάδες μαθητών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και συζητήσεων με τα παιδιά σχετικά με την βία στη ζωή τους και ιδιαίτερα στον χώρο του σχολείου, ο Συνήγορος του Παιδιού έχει ακούσει και διαπιστώσει επανειλημμένα την αίσθησή τους ότι οι ενήλικοι στην πλειονότητά τους αδυνατούν να κατανοήσουν τη διάσταση των προβλημάτων που τα ίδια βιώνουν. Οι περισσότεροι μαθητές αναφέρουν ότι:

- Όταν μια σύγκρουση ή μια βίαιη συμπεριφορά μαθητών εκδηλώνεται δημόσια

και αναδεικνύεται ως παράγοντας αποσταθεροποίησης της σχολικής ζωής, τότε μόνο επεμβαίνουν οι εκπαιδευτικοί και μάλιστα περιορίζονται σε «πυροσβεστικά» - κατασταλτικά μέτρα.

- Στις περισσότερες περιπτώσεις που αναπτύσσονται ομάδες μαθητών που ασκούν βία μεμονωμένα ή ομαδικά σε άλλους μαθητές, τα θύματα είτε ανέχονται σιωπηλά τις σε βάρος τους πράξεις, καθώς δεν προσδοκούν σε πραγματικές μορφές προστασίας από τους ενήλικες (εκπαιδευτικούς ή άλλους), είτε οργανώνουν δικές τους ομάδες για να αμυνθούν ή να αυτοπροστατευθούν.
- Η προσφυγή στους εκπαιδευτικούς θεωρείται από τους περισσότερους μαθητές ως ατελέσφορη και συχνά ως καταδικαστέα ενέργεια.

Από την άλλη πλευρά, από τις συζητήσεις με εκπαιδευτικούς και γονείς, την εξέταση υποθέσεων και τις τηλεφωνικές κλήσεις που δέχεται ο Συνήγορος του Παιδιού, έχει διαπιστωθεί ότι το σχολείο είναι συχνά ανίσχυρο στην αντιμετώπιση σύγχρονων μορφών βίας μεταξύ των μαθητών, αλλά και των αιτιών που τις προκαλούν. Ειδικότερα:

- Οι εκπαιδευτικοί στην μεγάλη τους πλειονότητα δεν αντιλαμβάνονται έγκαιρα τα προβλήματα που εν δυνάμει μπορούν να οδηγήσουν στην εκδήλωση βίας εκ μέρους των μαθητών ή δεν κινητοποιούνται κατάλληλα και έγκαιρα για την αντιμετώπισή τους.
- Συχνά υποτιμούν τη βαρύτητα και τη σημασία πράξεων βίας που λαμβάνουν χώρα στο περιβάλλον του σχολείου και τις αφήνουν να εξελίσσονται ανεμπόδιστα.
- Δεν διαθέτουν ειδικές γνώσεις για το χειρισμό προβληματικών συμπεριφορών και αποφεύγουν να εμπλακούν υπέρμετρα.
- Τα σχολεία δεν διαθέτουν ειδικούς ψυχικής υγείας ή κοινωνικούς λειτουργούς και δεν είναι συνδεδεμένα με φορείς της κοινότητας, την αρωγή των οποίων θα μπορούσαν να ζητήσουν.
- Επίσης, οι εκπαιδευτικοί νοιώθουν ότι δεν τους παρέχεται επαρκής προστασία από την νομοθεσία και τα εποπτικά τους όργανα για να παρεμβαίνουν σε θέματα που σχετίζονται με τις ευθύνες των γονέων/κηδεμόνων και φοβούνται ότι ενδέχεται να υποστούν αρνητικές συνέπειες αν εμπλακούν υπέρμετρα σε πεδία άλλα από αυτά της γνωστικής επίδοσης και προόδου των μαθητών τους. Έτσι, συχνά περιορίζονται σε προειδοποιήσεις και μέτρα καταστολής (επιβολή κυρώσεων), προκειμένου να περιορίσουν την εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών, ενώ αδυνατούν σε μεγάλο βαθμό να προσεγγίσουν και επηρεάσουν τις οικογένειες των μαθητών τους.

Ο Συνήγορος του Παιδιού εκτιμά ότι η αντιμετώπιση του φαινομένου της άσκησης βίας μεταξύ μαθητών, δεν θα πρέπει να λάβει την μορφή απλώς εξειδικευμένων παρεμβάσεων, καθώς είναι απαραίτητο να συνδεθεί με την συνολικότερη λειτουργία του σχολείου και τη βελτίωση της ικανότητάς του να δίνει θέση, ρόλο και αξία στη συμμετοχή των μαθητών.

Από την επικοινωνία του με μαθητές και εκπαιδευτικούς, το χειρισμό αναφορών, τις Ημέρες Διαλόγου που διοργάνωσε με συμμετοχή μαθητών κατά τα έτη 2007 και 2008 στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη με θέμα «Ακούγομαι, εκφράζομαι, συμμετέχω σε ένα σχολείο που με σέβεται και με υπολογίζει», αλλά και από τις συζητήσεις με την Ομάδα Εφήβων Συμβούλων που συγκρότησε τον Δεκέμβρη του 2008, ο Συνήγορος του Παιδιού έχει διαμορφώσει την πεποίθηση ότι **η αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση της σχολικής βίας συνδέεται στενά με το συνολικό τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας του**

σχολείου, με την υποστήριξη που παρέχεται στους εκπαιδευτικούς και με το βαθμό που επιτυγχάνεται η συμμετοχή των μαθητών στην λήψη αποφάσεων και στην ανάληψη ευθυνών.

Ο Συνήγορος του Παιδιού εκτιμά ότι τα σχολεία, για να μπορέσουν να είναι περισσότερο αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση συμπεριφορών βίας μεταξύ των μαθητών, χρειάζεται να πραγματώσουν και να ενισχύσουν το ρόλο τους ως θεσμός κοινωνικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών στις αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας στην οποία αυτά ζουν, καθώς και στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ως πολιτών. Πρέπει να δοθεί έμφαση στα θέματα που αφορούν τα ίδια τα παιδιά, στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και της έκφρασης τους, στη συνείδηση για τις προσωπικές ανάγκες και τα δικαιώματα του κάθε παιδιού και την προστασία τους από παραβιάσεις, αλλά για και τις ευθύνες που ο καθένας και η κάθε ομάδα έχει να σέβεται τα δικαιώματα των άλλων και να βρίσκει λύσεις σε προβλήματα και συγκρούσεις.

Τον Οκτώβριο του 2009 ο Συνήγορος του Παιδιού συνέταξε κείμενο με θέμα *«Σχολικοί Κανονισμοί και Δημοκρατική Σχολική Διοίκηση στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση»*, στο οποίο συνοψίζονται οι παρατηρήσεις και οι προτάσεις του προς το Υπουργείο Παιδείας, με γνώμονα την επιδίωξη της εύρυθμης λειτουργίας των σχολείων και της προστασίας των δικαιωμάτων των μαθητών.

Οι προτάσεις του Συνηγόρου αφορούν τη **διαμόρφωση κλίματος** συνεργασίας, κατανόησης, συμμετοχής και ανάληψης ευθυνών από όλα τα μέρη της σχολικής κοινότητας, με έμφαση την δυναμική που αναπτύσσεται στην ίδια την σχολική μονάδα. Η ύπαρξη Σχολικού Κανονισμού, που συντάσσεται και υλοποιείται με τη συμμετοχή των παιδιών και των γονέων τους, μπορεί να συμβάλει αφενός στην κατανόηση των κανόνων που διέπουν τις σχέσεις εκπαιδευτικών – μαθητών, αφετέρου δε στην ενδυνάμωση των παραγόντων της σχολικής ζωής και την καθιέρωση πρακτικών για την αντιμετώπιση συμπεριφορών που πλήττουν την λειτουργικότητα του σχολείου. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε από μαθητές η *«θέσπιση ενός δικού μας Συντάγματος στην κάθε σχολική μονάδα, με την δική μας συμμετοχή, θα μας βοηθήσει να σεβόμαστε και να τηρούμε τους κανόνες που αφορούν τις καθημερινές μας σχέσεις»*.

Επίσης κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 2009-2010 ο Συνήγορος του Παιδιού προσκάλεσε σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που έχουν υλοποιήσει πρωτοβουλίες για την πρόληψη και αντιμετώπιση επιθετικότητας και βίας μεταξύ μαθητών, και που κατά την άποψή τους συνιστούσαν «καλές πρακτικές», να του αποστείλουν στοιχεία από αυτές τις πρωτοβουλίες, τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν και τα αποτελέσματά τους, στο βαθμό που είχαν αξιολογηθεί. Στην συνέχεια, διοργάνωσε στην Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα συζητήσεις μεταξύ μαθητών από επιλεγμένα σχολεία που έστειλαν σχετικό υλικό, ώστε να καταγράψει τις απόψεις και τις εμπειρίες τους από την εφαρμογή αυτών των πρωτοβουλιών. Με βάση τα στοιχεία που απεστάλησαν από τα σχολεία και τις απόψεις που διατυπώθηκαν από τους μαθητές, ο Συνήγορος του Παιδιού προσανατολίζεται στην κωδικοποίηση προτάσεων προς το Υπουργείο Παιδείας με στόχο την ενίσχυση παρόμοιων πρωτοβουλιών στον χώρο της εκπαίδευσης γενικότερα.

5. Διεθνείς πρακτικές για την αντιμετώπιση της σχολικής βίας

Η σχολική βία είναι φαινόμενο που τα τελευταία χρόνια έχει λάβει επικίνδυνες διαστάσεις διεθνώς και απασχολεί τις περισσότερες σύγχρονες κοινωνίες. Ορισμένες

μορφές άσκησης βίας μεταξύ συνομηλίκων, όπως η επιθετικότητα και ο εκφοβισμός (“bullying”), έτυχαν ιδιαίτερης επιστημονικής μελέτης κατά την τελευταία εικοσαετία, ιδίως στις σκανδιναβικές και βορειοδυτικές ευρωπαϊκές χώρες, με αποτέλεσμα να εκπονηθούν ολοκληρωμένα προγράμματα παρέμβασης και μέθοδοι προστασίας των παιδιών -θυμάτων. Γενικότερα δε, τα εθνικά και διεθνή όργανα που ασχολούνται με την εκπόνηση εκπαιδευτικών πολιτικών και πολιτικών προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού, επισήμαναν την ανάγκη εκπόνησης αφενός προληπτικών μέτρων και αφετέρου δημιουργίας μηχανισμών ανταπόκρισης σε τέτοιου είδους συμπεριφορές και φαινόμενα, δίνοντας **πρωτεύοντα ρόλο στους ίδιους τους μαθητές**. Η θωράκιση των σχολικών μονάδων απέναντι σε διάφορες μορφές βίας μεταξύ μαθητών συνδέεται -στη θεωρία και σε εφαρμοσμένα προγράμματα- με την ισχυροποίηση των δημοκρατικά θεσπισμένων κανόνων των σχολείων, τη διαρκή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, την έμφαση στις διαδικασίες επικοινωνίας και συμμετοχής των μαθητών στη λήψη αποφάσεων, την εμπλοκή όλων των παραγόντων της εκπαιδευτικής κοινότητας (εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων) στο σχεδιασμό ενεργειών που θα ενισχύουν την αίσθηση ασφάλειας στο σχολείο, την αξιοποίηση ειδικευμένων επαγγελματιών ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας και την υιοθέτηση ειδικών μεθόδων και τεχνικών διαχείρισης των σχετικών προβλημάτων, όπως οι διαδικασίες επίλυσης συγκρούσεων, η ενεργοποίηση «ομότιμων μεσολαβητών», κ.ά..

Η «*Μελέτη για τη Βία κατά των Παιδιών*» που εκπονήθηκε από τον **ΟΗΕ** (2006) περιλαμβάνει ειδικό κεφάλαιο για τη σχολική βία και καταλήγει σε συγκεκριμένες συστάσεις προς τις κυβερνήσεις για μέτρα που χρειάζεται να ληφθούν, προκειμένου τα σχολεία να ενεργούν προληπτικά κατά της σχολικής βίας και να παρεμβαίνουν αποτελεσματικά για την προστασία των παιδιών θυμάτων.

Το **Συμβούλιο της Ευρώπης**, μέσω της αρμόδιας Διεύθυνσής του για θέματα Παιδείας, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην εκπόνηση κατευθύνσεων και έκδοση πρακτικών οδηγιών για την πρόληψη και αντιμετώπιση της εκδήλωσης βίας στο σχολείο. Χαρακτηριστικό είναι το πρόγραμμα που ανέπτυξε το 2004 με στόχο τη δημιουργία ενός «*Ευρωπαϊκού Καταστατικού Χάρτη για Δημοκρατικά Σχολεία Χωρίς Βία*», ο οποίος συντάχθηκε με τη συνεργασία μαθητών 26 σχολείων από 19 χώρες. Το Συμβούλιο της Ευρώπης επίσης παρήγαγε το 2006 έναν «*Πρακτικό Οδηγό για την Δημοκρατική Διακυβέρνηση των Σχολείων*» (*Democratic Governance of Schools*), στον οποίο περιλαμβάνονται αρχές, μέθοδοι και καλές πρακτικές για την εφαρμογή των αρχών της δημοκρατίας στον χώρο του σχολείου. Ο Οδηγός αυτός θεωρείται ως ένα σημαντικό εργαλείο για την αντιμετώπιση της βίας και την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας των σχολείων. Σε αυτόν τονίζεται μεταξύ άλλων η ανάγκη της επιμόρφωσης και καθοδήγησης των εκπαιδευτικών, ώστε το σχολείο να δημιουργεί χώρο για την έκφραση των απόψεων των μαθητών, ως «μετόχων» της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και την υιοθέτηση στρατηγικών που προάγουν τη συμμετοχή, την επικοινωνία, την επίτευξη συμφωνιών, το διάλογο, τη συνεργασία και την επίλυση συγκρούσεων.

Στις πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί από πλειάδα φορέων διεθνώς για την πρόληψη και καταπολέμηση της σχολικής βίας περιλαμβάνονται και ενέργειες **Συνηγόρων του Παιδιού** σε διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες, όπως έρευνες, έκδοση εκπαιδευτικού και ενημερωτικού υλικού και προτάσεις προς τις κυβερνήσεις για την εκπόνηση προγραμμάτων. Επιδιώκεται η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και η οργάνωση των σχολικών μονάδων με τρόπο που να διασφαλίζει τη συμμετοχή εκπαιδευτικών, ειδικών ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας και των ίδιων των μαθητών στην πρόληψη αλλά και στη διαχείριση περιστατικών σχολικής βίας, έτσι ώστε να υπάρχει ουσιαστική παρέμβαση για την προστασία των θυμάτων και την αποτροπή επανάληψης παρόμοιων περιστατικών. Σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. Νορβηγία, Δανία, Γαλλία, Ιρλανδία,

Βρετανία, κ.α.) οι εισηγήσεις των Συνηγόρων του Παιδιού βασίστηκαν και στις απόψεις - προτάσεις των μαθητών, σχετικά με την αντιμετώπιση της βίας και του σχολικού εκφοβισμού (bullying), τις οποίες είχαν διερευνήσει με διάφορους τρόπους προηγουμένως.

Αξιοσημείωτο είναι τέλος ότι σε αρκετές χώρες της Ευρώπης έχουν συγκροτηθεί ειδικές επιστημονικές επιτροπές για την μελέτη του φαινομένου της σχολικής βίας και την εισήγηση θεσμικών μέτρων για την αντιμετώπισή του. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της **Κύπρου**, όπου το 2008 το Υπουργείο Παιδείας συγκρότησε Επιτροπή Ειδικών για την αντιμετώπιση της αντικοινωνικής συμπεριφοράς στα σχολεία, με συμμετοχή επιστημόνων από την Κύπρο, την Ελλάδα και την Βρετανία, και η οποία παρουσίασε την έκθεσή της το 2009³.

6. Συμπερασματικές προτάσεις

Έχοντας λάβει υπόψη τις διαπιστώσεις και προτάσεις που παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν στην Επιτροπή Μελέτης Ομάδων Ενδοσχολικής Βίας, αλλά και στοιχεία από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, σχετικά με την έκταση και τις μορφές εκδήλωσης του φαινομένου, όπως και τις εφαρμοσμένες πολιτικές και πρακτικές σε διάφορες χώρες του κόσμου, επιχειρείται παρακάτω μια διατύπωση συνοπτικών συμπερασματικών προτάσεων για την λήψη θεσμικών μέτρων από την Πολιτεία στην Ελληνική κοινωνία.

Τα προτεινόμενα θεσμικά μέτρα δεν μπορούν παρά να έχουν συμπληρωματική λειτουργία στον παιδαγωγικό ρόλο που ασκείται από την οικογένεια και ο οποίος θεωρείται θεμελιώδης για την ανάπτυξη υγιών προσωπικοτήτων των παιδιών. Τονίζεται ωστόσο ο κεντρικός ρόλος που καλείται να διαδραματίσει το σχολείο και συνδεδεμένες με αυτό υπηρεσίες (σχολικοί σύμβουλοι, συμβουλευτικοί σταθμοί, κέντρα διάγνωσης, αξιολόγησης και υποστήριξης, κ.α.), ενώ παράλληλα χρειάζεται να υπάρχει εγρήγορη και συνεργασία των υπηρεσιών της κοινότητας που ασχολούνται με τα παιδιά και την οικογένεια, στις οποίες περιλαμβάνονται οι κοινωνικές υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης, η εισαγγελία και οι υπηρεσίες επιμελητών των δικαστηρίων ανηλίκων, οι μονάδες ψυχικής υγείας για παιδιά και εφήβους, η αστυνομία, τα κέντρα πρόληψης, τα κέντρα νεότητας, η εκκλησία, οι σύλλογοι γονέων, οι πολιτιστικοί σύλλογοι και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Επίσης, αναγνωρίζεται ο ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος και άλλων θεσμών που επηρεάζουν την διαμόρφωση αντιλήψεων, την τεκμηρίωση και υποστήριξη κατάλληλων κοινωνικών παρεμβάσεων, όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα πανεπιστήμια, τα ερευνητικά κέντρα, οι επιστημονικοί σύλλογοι, τα επαγγελματικά σωματεία και οι ανεξάρτητες αρχές για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών.

Ειδικότερα, προτείνονται τα παρακάτω:

Σχετικά με την κατάρτιση, την επιμόρφωση και την υποστήριξη των εκπαιδευτικών

- Να ενταχθούν στα **προγράμματα σπουδών** των πανεπιστημιακών σχολών που σχετίζονται με την εκπαίδευση, μαθήματα παιδαγωγικής και ψυχολογίας που θα παρέχουν στους μέλλοντες εκπαιδευτικούς τα κατάλληλα γνωστικά και εμπειρικά εφόδια για την αναγνώριση και διαχείριση του φαινομένου της βίας μεταξύ μαθητών.
- Να δοθεί έμφαση στον ρόλο του **εκπαιδευτικού ως παιδαγωγού**. Οι δάσκαλοι και οι

³ Η Έκθεση είναι αναρτημένη στην ιστοσελίδα του Διαλόγου για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση στην Κύπρο (<http://www.paideia.org.cy>).

καθηγητές να υποστηρίζονται για να ασκούν το εκπαιδευτικό τους έργο ως λειτούργημα, ώστε να στέκονται αρωγοί στους μαθητές και να αναδεικνύουν τις θετικές πλευρές της προσωπικότητάς τους, χωρίς να προβαίνουν σε διακρίσεις και απαξιωτικές κρίσεις για όσους εκδηλώνουν απείθαρχες ή διαταρακτικές συμπεριφορές.

- Να δρομολογηθεί η συστηματική **επιμόρφωση των εκπαιδευτικών** σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού, τη διαπολιτισμική προσέγγιση, τη συνεργασία και την επικοινωνία τόσο για γενικότερα θέματα που αφορούν την σχολική ζωή και συμβίωση, όσο και ειδικότερα σχετικά με την έκταση και την μορφολογία του φαινομένου της βίας μεταξύ μαθητών, την επίλυση συγκρούσεων και την αντιμετώπιση κρίσεων. Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών θα πρέπει να αφορά και τις μεθόδους παρέμβασης, όταν συμβαίνουν περιστατικά βίας μεταξύ μαθητών, μέσα και έξω από την τάξη, τόσο για την ειρηνική αποκατάσταση των σχέσεων μεταξύ τους, όσο και για την αντιμετώπιση των αιτιών που προκαλούν τις βίαιες συμπεριφορές τους, στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό, με τη συμμετοχή και των γονέων τους, όποτε αυτό απαιτείται. Στους εκπαιδευτικούς επίσης πρέπει να προσφέρονται ως γνωστικά και λειτουργικά εργαλεία τα ερευνητικά δεδομένα, παραδείγματα και αποτελέσματα επιτυχών παρεμβάσεων σε άλλα σχολεία.
- Να διοργανώνονται τακτικά **παιδαγωγικές συνεδρίες** στους συλλόγους διδασκόντων, στις οποίες να αποτυπώνονται τα προβλήματα, να συζητούνται τακτικές και πρακτικές αντιμετώπισης βίαιων περιστατικών στο σχολείο, να καλλιεργείται η συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών και να υιοθετούνται κοινές πρακτικές που εκτιμώνται ως πλέον αποτελεσματικές.
- Να παρέχεται στους εκπαιδευτικούς η δυνατότητα **συμβουλευτικής και στήριξης** από ειδικούς ψυχικής υγείας, σχετικά με τη διαχείριση βίαιων περιστατικών μεταξύ μαθητών και με την αντιμετώπιση των μαθητών που τείνουν να γίνονται θύτες ή θύματα.

Σχετικά με τη γενικότερη λειτουργία και οργάνωση του σχολείου (πρόληψη)

- Να δοθεί έμφαση στη **δημοκρατική λειτουργία** του σχολείου, στην ακρόαση των απόψεων των παιδιών, για θέματα που τα αφορούν, και στην ανάπτυξη κλίματος συνεργασίας, κατανόησης και εμπιστοσύνης ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και μαθητές. Οι μαθητές να εκπαιδεύονται και να υποστηρίζονται ώστε να κουβεντιάζουν μεταξύ τους – εξάσκηση στον διάλογο-, να αναλαμβάνουν ευθύνες, να εκφράζουν την γνώμη τους απ' ευθείας ή μέσω εκπροσώπων τους προς την διεύθυνση του σχολείου και να συμμετέχουν ενεργά στην βελτίωση της σχολικής ζωής και στην αντιμετώπιση προβλημάτων και κρίσεων που προκύπτουν στην καθημερινότητα.
- Τα **σχολικά συμβούλια**, που αποτελούνται από τους εκπαιδευτικούς και εκπροσώπους των μαθητών, των γονέων τους και της τοπικής αυτοδιοίκησης, θα πρέπει να συναντώνται τακτικά, όπως ο νόμος ορίζει, και να επιλαμβάνονται θεμάτων που αφορούν την εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του σχολείου, το σχολικό περιβάλλον και την επικοινωνία μεταξύ των εκπαιδευτικών και των οικογενειών των μαθητών.
- Να υπάρξει νομοθετική πρόβλεψη και υποστήριξη από το Υπουργείο Παιδείας για την καθιέρωση διαδικασιών **σύνταξης και εφαρμογής Σχολικών Κανονισμών** σε κάθε σχολική μονάδα, με την συμμετοχή και των μαθητών, στην βάση των αρχών της δημοκρατικής σχολικής διοίκησης. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση να δοθεί έμφαση στην σύνταξη και εφαρμογή **κανόνων τάξης**, ενώ στην δευτεροβάθμια να αναπτύσσονται επί πλέον **συλλογικές διαδικασίες** για την θεσμοθέτηση σχολικών κανονισμών που αφορούν ολόκληρη τη σχολική μονάδα. Στους κανόνες τάξης και τους *σχολικούς κανονισμούς* θα πρέπει να περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, αναφορά στις γενικές αρχές δημοκρατικής λειτουργίας του σχολείου, στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μαθητών, και στους

τρόπους παρέμβασης για την αντιμετώπιση συμπεριφορών που διαταράσσουν τις σχέσεις στην σχολική ζωή («κώδικας ειρηνικής συνύπαρξης στο σχολείο»).

- Να γίνονται συχνά **συναντήσεις επικοινωνίας** στην κάθε τάξη, με την ευθύνη του δάσκαλου στην πρωτοβάθμια και του υπεύθυνου εκπαιδευτικού τάξης / τμήματος στην δευτεροβάθμια, όπου μεταξύ άλλων θα συζητούνται θέματα συνεργασίας και τα ενδεχόμενα προβλήματα που παρουσιάζονται στις σχέσεις μεταξύ των μαθητών. Στις συναντήσεις αυτές, να εξηγείται με ζωντανό και βιωματικό τρόπο το τι συμβαίνει στις περιπτώσεις άσκησης βίας από μαθητές σε συνομηλίκους τους, ευαισθητοποιώντας τους σχετικά με το ρόλο των θυτών, των θυμάτων και των μαρτύρων και αναζητώντας **συμφωνίες** για την καλύτερη διαχείριση αυτών των συγκρούσεων.
- Να ενισχυθούν οι **ομαδικές δημιουργικές δραστηριότητες** στο σχολείο, και ιδίως ομάδες όπως εικαστικής τέχνης, έκφρασης, θεάτρου, χορού, μουσικής, περιοδικού, φωτογραφίας, κινηματογράφου, άθλησης, περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, κ.α., με υποβοηθητικό εκπαιδευτικό υλικό και κατευθύνσεις από το Υπουργείο Παιδείας. Οι δραστηριότητες αυτές βελτιώνουν τους δεσμούς και τη συνεργασία μεταξύ των μαθητών και δίνουν ευκαιρία ανάδειξης και καταξίωσης ακόμη και σε μαθητές που ενδεχομένως υστερούν στα συμβατικά μαθήματα. Είναι σκόπιμο σε όλα τα σχολεία να υπάρχουν **βιβλιοθήκες** και **αίθουσες πολλαπλών χρήσεων**, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να απασχολούνται με δημιουργικό τρόπο σε αυτές.
- Να δοθεί έμφαση στη **διαπολιτισμική εκπαίδευση** μέσα από δραστηριότητες που προάγουν την βιωματική μάθηση της συνύπαρξης με τον διαφορετικό και την καταπολέμηση των κάθε μορφής διακρίσεων. Ειδικά σε σχολικές μονάδες με μεγάλη συμμετοχή παιδιών μεταναστών ή μειονοτήτων, να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σε δράσεις που μειώνουν την ένταση και καλλιεργούν στους μαθητές το πνεύμα ανοχής και αποδοχής της διαφορετικότητας και της ειρηνικής συνύπαρξης.
- Να ενισχυθούν τα **προγράμματα Αγωγής Υγείας** με αντικείμενο σχετικό με την πρόληψη και αντιμετώπιση κάθε είδους βίας και την προαγωγή της αρμονικής συμβίωσης και των λειτουργικών σχέσεων μεταξύ των μαθητών. Τα προγράμματα αυτά είναι σκόπιμο να γίνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να συμμετέχει ο μεγαλύτερος δυνατός αριθμός μαθητών που το επιθυμούν, ώστε να αποκτούν δεξιότητες συμπεριφοράς κοινωνικές και συναισθηματικές που χρειάζονται για να γίνουν πολίτες που να γνωρίζουν πώς να επιλύουν τις όποιες συγκρούσεις με μη βίαιους τρόπους.
- Να γίνουν ειδικές συζητήσεις και προγράμματα για την εκπαίδευση των μαθητών στον σεβασμό των δικαιωμάτων των άλλων κατά την χρήση του **διαδικτύου** και την αποφυγή της άσκησης βίας, των προσβολών και του εκφοβισμού που συμβαίνει μέσω αυτού (**cyberbullying**).
- Να γίνει μελέτη και προγραμματισμός για την εισαγωγή στην εκπαιδευτική ύλη όλων των τάξεων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευση διδακτικών ενοτήτων με αντικείμενο τα **δικαιώματα, τις ευθύνες και τις κοινωνικές σχέσεις των μαθητών**, στις οποίες θα περιλαμβάνεται μεταξύ άλλων συζητήσεις για την προστασία των παιδιών από κάθε είδους βία και για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας και του εκφοβισμού μεταξύ συνομηλίκων. Κατά την διεξαγωγή αυτών των μαθημάτων θα πρέπει να αξιοποιούνται οι αρχές της συμμετοχικής και βιωματικής μάθησης.
- Να προωθηθεί η διδασκαλία “**εναλλακτικών τρόπων αντίδρασης**” σε περιπτώσεις βίας ή εκφοβισμού, μέσα από παιχνίδια ρόλων και άλλες σχετικές εργασίες.
- Να δοθεί δυνατότητα σε κάθε σχολείο να αξιοποιεί **εκπαιδευτικούς με ειδικές γνώσεις**, όπως και **διεπιστημονική ομάδα** συνεργατών (ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, κ.α), ανάλογα με τις υπάρχουσες ανάγκες, για την προαγωγή της επικοινωνίας στο σχολείο, την αντιμετώπιση προβλημάτων των μαθητών, τη συμβουλευτική σε μαθητές

ή γονείς που την έχουν ανάγκη, και γενικότερα την διασφάλιση της υγιούς ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης των μαθητών.

- Να καθιερωθεί η διαδικασία **«υποβολής και εξέτασης παραπόνων»** για δυσλειτουργίες που λαμβάνουν χώρα στο σχολείο και για ενδεχόμενες παραβιάσεις δικαιωμάτων των μαθητών. Τα παράπονα θα πρέπει να εξετάζονται με εχεμύθεια στο πλαίσιο του σχολείου από αρμόδιο εκπαιδευτικό, και εφόσον οι μαθητές δεν είναι ικανοποιημένοι να μπορούν να προσφεύγουν σε εξωτερική προϊστάμενη αρχή.
- Να ανατίθενται **ρόλοι και αποστολές** σε μαθητές που φαίνονται περισσότερο ευάλωτοι να γίνουν θύτες ή θύματα, ώστε να ενισχύεται η αυτοεκτίμησή τους, να αυξάνει η υπευθυνότητά τους και βελτιώνεται η σύνδεσή τους με την σχολική κοινότητα.
- Γενικότερα να δοθεί έμφαση στο **ελκυστικό σχολείο**, με δραστηριότητες που ενδιαφέρουν τους μαθητές, περιβάλλον φιλικό και ανταποκρινόμενο στις ανάγκες της ηλικίας τους, και σχέσεις εκπαιδευτικών – μαθητών που επιτρέπουν την ανάπτυξη αλληλοσεβασμού και εκατέρωθεν εμπιστοσύνης.
- Να υπάρχει διαρκής (αλλά διακριτική) **παρουσία** εφημερευόντων εκπαιδευτικών στους διαδρόμους και στα **προαύλια** των σχολείων την ώρα των διαλειμμάτων και –σε ιδιαίτερα ευαίσθητες περιοχές ή χρονικές περιόδους- να υπάρχει διακριτική παρακολούθηση **των χώρων γύρω από το σχολείο**, από ευαίσθητοποιημένο προσωπικό της τοπικής αυτοδιοίκησης.
- Να υπάρξει συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση και τους φορείς της κοινότητας ώστε τα σχολεία να μπορούν να **φιλοξενούν δραστηριότητες** και στον χρόνο εκτός του σχολικού προγράμματος, με κατάλληλη φύλαξη και παρακολούθηση. Έτσι, θα επιδιωχθεί η λειτουργία ενός «ανοικτού σχολείου», χώρου συνάντησης, δημιουργίας, αθλητικών και πολιτιστικών δράσεων, που φέρνει κοντύτερα τους μαθητές.

Σχετικά με τη σύνδεση του σχολείου με τις οικογένειες των μαθητών

- Να προβλεφθούν διαδικασίες για την **στενότερη και σταθερότερη επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών και γονέων/κηδεμόνων**,
- Στις περιπτώσεις που οι γονείς απέχουν ή όταν υπάρχουν ενδείξεις για προβληματικές καταστάσεις στο σπίτι ή παραμέληση του γονεϊκού τους ρόλου, να μπορούν να αξιοποιούνται **ειδικοί επαγγελματίες** οι οποίοι, όταν χρειάζεται, θα επισκέπτονται την οικογένεια των μαθητών και θα διευκολύνουν αυτή τη σύνδεση.
- Κάθε σχολείο να είναι **δικτυωμένο με τους αρμόδιους φορείς της κοινότητας** για την προστασία και υποστήριξη των παιδιών και της οικογένειας, ώστε, όταν απαιτείται, να μπορούν να γίνονται παραπομπές και ειδικότερες συνεργασίες. Είναι σκόπιμο ορισμένοι εκπαιδευτικοί από κάθε σχολείο να έχουν επισκεφθεί και γνωριστεί με τις υπηρεσίες και τους φορείς αυτούς εκ των προτέρων, ώστε σε περιπτώσεις κρίσης η συνεργασία και οι παραπομπές να γίνονται ευκολότερα και ταχύτερα.
- Να γίνεται ξεκάθαρο στους εκπαιδευτικούς το πλαίσιο των δυνατοτήτων και των υποχρεώσεών τους να ενεργήσουν όταν ενημερώνονται ή διαπιστώνουν ότι ένας μαθητής τους έχει γίνει θύμα **ενδοοικογενειακής βίας** (ν 3500/2006. Αρ.23) ώστε να υποστηρίζεται κατάλληλα ο μαθητής και τα μέλη της οικογένειάς του, και όποτε απαιτείται να ζητείται η παρέμβαση της αρμόδιας εισαγγελικής αρχής για την πραγματοποίηση έρευνας και την προστασία τους.
- Να διοργανώνονται τακτικά από το σχολείο **συναντήσεις και δραστηριότητες** με τη συμμετοχή των **γονέων/κηδεμόνων**, έτσι ώστε να είναι ενήμεροι για τις προσπάθειες που γίνονται στο σχολείο και διαθέσιμοι για συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και τους

μαθητές. Ορισμένες από τις συναντήσεις αυτές πρέπει να έχουν στόχο την **επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση των γονέων** για θέματα αγωγής και προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών τους.

- Να διοργανώνονται ειδικά **σεμινάρια** και συναντήσεις συνεργασίας για την προστασία των παιδιών από την βία, όπου θα συμμετέχουν από κοινού **εκπαιδευτικοί** και **γονείς/κηδεμόνες**.

Ειδικότερα σε περιπτώσεις εκδήλωσης περιστατικών ενδοσχολικής βίας

- Στους σχολικούς κανονισμούς να περιλαμβάνονται προβλέψεις για τους τρόπους αντιμετώπισης **περιστατικών βίας μεταξύ μαθητών**. Έτσι, πρέπει να προβλέπονται διαδικασίες προσεκτικής ακρόασης των απόψεων των μαθητών (θυτών, θυμάτων και μαρτύρων), ενεργοποίηση της επικοινωνίας μεταξύ των μερών που είναι σε σύγκρουση, πραγματοποίηση συμφωνιών για την αποτροπή επανάληψης της πράξης, διαδικασίες για την τυχόν επιβολή κυρώσεων, επιδίωξη συμφιλίωσης των μαθητών, κ.α. Για κακοποιητικές συμπεριφορές που λαμβάνουν χώρα εκτός του σχολείου ή μέσω διαδικτύου, να προβλέπεται αρμοδιότητα του σχολείου ως προς την ενεργοποίηση διαλόγου και εξεύρεσης λύσεων με συμμετοχή των μαθητών και, όποτε απαιτείται, των γονέων τους.
- Οι **πειθαρχικές κυρώσεις** πρέπει να επιβάλλονται στους μαθητές που εμπλέκονται σε περιστατικά ενδοσχολικής βίας, αν κρίνεται αναγκαίο, μόνο αφού έχει εξαντληθεί ο διάλογος και έχουν ληφθεί όλα τα αναγκαία παιδαγωγικά μέτρα. Όταν κρίνεται σκόπιμη η απομάκρυνση ενός μαθητή από την τάξη του, αυτό να γίνεται σε συνδυασμό με την ανάληψη κάποιας ευθύνης ή την ένταξή του σε μια άλλη παιδαγωγική δραστηριότητα (π.χ. απασχόληση στην βιβλιοθήκη).
- Οι εκπαιδευτικοί να επιχειρούν την **διαμεσολάβηση** σε περιπτώσεις συγκρούσεων ή εκφοβιστικών συμπεριφορών, ακούγοντας προσεκτικά και κατ' ιδίαν τους μαθητές που εμπλέκονται ως θύτες, θύματα ή μάρτυρες και επιχειρώντας την συμφιλίωσή τους. Ειδικά στην Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, είναι σκόπιμο να ορίζονται ως **μεσολαβητές** εκπαιδευτικοί με ειδικά προσόντα και επιμόρφωση, που θα ακούν με προσοχή τους μαθητές που εμπλέκονται σε σχετικά περιστατικά και θα επιδιώκουν την επίλυση της κρίσης με διάφορες μεθόδους που θα κρίνονται ως λειτουργικές και αποτελεσματικές, λειτουργώντας έτσι και ως **σύμβουλοί** τους.
- Σε περιπτώσεις σοβαρών περιστατικών βίας, στις οποίες αναδεικνύεται η ευθύνη σημαντικού αριθμού μαθητών, να διοργανώνονται **σχολικές συνελεύσεις**, στις οποίες να γίνεται ανταλλαγή απόψεων και προτάσεων για την αντιμετώπισή τους.
- Τα **μαθητικά συμβούλια** που εκπροσωπούν τους μαθητές (5μελή – 15μελή) να προσκαλούνται να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση περιστατικών βίας, στην κατανόηση της εκδήλωσής τους και στην πρόληψη της επανάληψής τους.
- Να προωθηθεί ο θεσμός των **συνομηλίκων διαμεσολαβητών** με κατάλληλη εκπαίδευση και υποστήριξη μαθητών, που θα αναλαμβάνουν να συνδράμουν μεθοδικά στην επίλυση συγκρούσεων μεταξύ συμμαθητών τους, ακολουθώντας συγκεκριμένες μεθόδους που επιδιώκουν την αυτοδέσμευση για μη επανάληψη σχετικών συμπεριφορών.
- Να ανατίθενται με κοινή συμφωνία συγκεκριμένοι **ρόλοι** σε μαθητές που μπορούν να συμπαραστέκονται διακριτικά συμμαθητές τους που γίνονται θύματα ή να συγκρατούν τους θύτες από επιθετικές / βίαιες συμπεριφορές.
- Για την αντιμετώπιση των περιστατικών βίας μεταξύ μαθητών, να αξιοποιηθεί και ενισχυθεί ο ρόλος των **Συμβουλευτικών Σταθμών** που υπάρχουν στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, οι οποίοι θα πρέπει να αναπτυχθούν σε όλους τους Νομούς της χώρας και να

στελεχωθούν από τις προβλεπόμενες ειδικότητες, ώστε να μπορούν να παρέχουν την αναγκαία διεπιστημονική συμβουλευτική και στήριξη σε εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές που την χρειάζονται. Σκόπιμο είναι να γίνει μελέτη και πρόβλεψη για την λειτουργία αντίστοιχου θεσμού και στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.

- Να δοθούν κατευθύνσεις στα σχολεία σχετικά με τις δυνατότητες αξιοποίησης κοινωνικών – προνοιακών **υπηρεσιών της κοινότητας**, για την υποστήριξη των εκπαιδευτικών στην προσπάθεια αντιμετώπισης περιστατικών βίας μεταξύ μαθητών και με στόχο την αποτροπή της αναπαραγωγής της. Να γίνονται επίσης παραπομπές των οικογενειών μαθητών που αντιμετωπίζουν προβλήματα σε φορείς υποστήριξης της κοινότητας.
- Να γίνεται **καταγραφή** των περιστατικών βίας και των μεθόδων με τις οποίες αντιμετωπίστηκαν **και** να γίνεται **αξιολόγηση** της αποτελεσματικότητάς τους. Οι επιτυχημένες πρακτικές να προωθούνται και να συζητούνται ανάμεσα στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Σχετικά με άλλες δράσεις εκτός του σχολείου

- Οι **κοινωνικές υπηρεσίες** των ΟΤΑ να ενισχυθούν και εξειδικευθούν ώστε να διοργανώνουν τακτικά **προληπτικές** επισκέψεις στις οικογένειες, ιδίως στις πλέον ευάλωτες, που αντιμετωπίζουν σοβαρά κοινωνικά, οικονομικά ή άλλα προβλήματα, παρέχοντας τους συμβουλευτική και υποστήριξη τόσο σε γενικότερα θέματα, όσο και ειδικότερα σε ζητήματα φροντίδας, διαπαιδαγώγησης και προστασίας των παιδιών τους.
- Να αναπτυχθούν προγράμματα **δημιουργικής απασχόλησης** και ενασχόλησης με την τέχνη, τον αθλητισμό και τον πολιτισμό για παιδιά και εφήβους στις γειτονιές, μέσα από τα οποία θα προωθείται η βιωματική μάθηση της συνεργασίας και της ειρηνικής επίλυσης διαφορών ή αντεγκλήσεων.
- Να αναπτυχθούν συνεργασίες των κοινωνικών φορέων στις τοπικές κοινότητες για την λήψη μέτρων που αποτρέπουν την εκδήλωση συμπεριφορών ομαδικής βίας μεταξύ ανηλίκων **σε δημόσιους χώρους**. Τέτοια μέτρα μπορεί να αφορούν την διοργάνωση **εκδηλώσεων, εκθέσεων** και στοχευμένων πολιτιστικών **δράσεων** –όπως εικαστικών, θεατρικών και μουσικών δρώμενων- σε πλατείες και πεζοδρόμους, την διακριτική παρακολούθηση και τον επαρκή φωτισμό περιοχών κοντά στα σχολεία, ή όπου διαπιστώνεται αυξημένος κίνδυνος εκδήλωσης βίαιων περιστατικών.
- Να οργανωθούν ειδικά **σεμινάρια** βιωματικής μάθησης και ενεργητικής συμμετοχής **για γονείς** από την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλους κοινωνικούς φορείς σχετικά με τον ρόλο των γονέων στην προστασία των παιδιών από την βία, περιλαμβάνοντας και θέματα βίας μεταξύ συνομηλίκων.
- Να λειτουργήσει **τηλεφωνική γραμμή** στελεχωμένη από ειδικούς ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας για την ενημέρωση και συμβουλευτική μαθητών, εκπαιδευτικών και γονέων σε θέματα βίας μεταξύ ανηλίκων.
- Να οργανωθούν **εκστρατείες ενημέρωσης**, με τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά μηνύματα, για την προστασία των παιδιών από κάθε μορφή βίας.
- Να δημιουργηθεί **ιστοχώρος** στον οποίο θα διατίθεται ενημερωτικό και εκπαιδευτικό υλικό για σχολεία, αφίσες, οπτικοακουστικά μηνύματα, videos και πληροφορίες φορείς υποστήριξης και για «καλές πρακτικές» σχολείων και άλλων κοινωνικών φορέων στην πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας μεταξύ ανηλίκων.